

OBSERVAȚII ASUPRA MUSTERIANULUI CARPATIC

DE

MIRCEA ANGHELINU

Complexul cultural al Paleoliticului mijlociu, lipsit de echivalenți etnografici, rămâne un receptacul excelent pentru polemici asupra diferitelor unități taxonomice ce îl caracterizează tehnic și cronologic, ca și asupra posibilelor lor valențe culturale. Acest lucru se manifestă în condițiile unei documentații parcimonioase și ermetice, în care tehnologia litică își păstrează rolul euristic preeminent. Sciziunea dintre diferitele metodologii de studiu și interpretare (Pigeot, 1991) a permis multă vreme un partizanat dogmatic și extensiunea unor concepții unilaterale. Principala consecință a reprezentat-o omogenizarea la nivel descriptiv a ansamblurilor prezente în siturile cu mai puțină „personalitate”, prin raportarea la aspectele clasice din zonele de definire inițială. Acest fapt nu a echilibrat neapărat fracționarea taxonomică, ușor de constatat, ca efect al regionalismului contemporan, frecvent tentat să circumscrie faciesuri în jurul unui sit-cheie, ce oferă atât cronologia cât și morfologia respectivei unități (Otte, Keeley, 1990).

Demersurile explicative recente au permis o nuanțare salutară a contrastelor scolastice, integrându-le într-un context comportamental mai amplu și mai elastic, în care „culturi” regionale au fost absorbite de caracterul convergent și recurent al unor comportamente adaptative.

În acest context, ni se par utile câteva observații asupra musterianului din grotele Carpaților, cel puțin o unitate caracteristică unei implantări geo-topografice, căreia i s-au subînțeles frecvent trăsături culturale proprii.

1. SCURT ISTORIC AL UNUI FACIES

Limitele strategiilor de identificare a siturilor au transformat încă

de la bun început, peșterile carpatice într-un câmp de studiu preferențial. Un scurt istoric ne va permite să conturăm atât arealul de extensiune, cât și condițiile definirii acestor individualități stratigrafice delimitate drept musterian carpatic.

1.1. PIONIERATUL. Activitatea lui Marton Roska, circumscrisă arealului transilvan, coincide cu inițierea cercetărilor în grotile din Carpați. În 1911, Roska începe săpăturile în peștera Cioclovina și le continuă, cu întreruperi, până în 1928 (Roska, 1923; 1925; 1929). Între 1923 și 1928 cercetează peștera Bordul Mare de la Ohaba Ponor și efectuează mai multe sondaje în alte peșteri din Țara Hațegului (Șura Mare, Groapa Lupului, Coasta Vacii). Vizita abatelui Breuil (1924) va impulsiona activitatea lui Roska, permițând și o revizuire a încadrărilor sale culturale.

A. Prox semnalează în 1938 paleoliticul din peștera Valea Coacăzei (Moeciu, jud. Brașov) și realizează, din păcate într-o manieră neglijentă, primele sondaje în peștera Gura Cheii-Râșnov.

Această etapă inițiată are meritul elaborării unei prime hărți a siturilor și al prezentării primelor rezultate, mai greu pretabile însă unei interpretări riguroase.

1.2. ȘCOALA PALEOLITICULUI ROMÂNESC. În 1929, C.S. Nicolăescu-Plopșor efectua primele sondaje în Peștera Muierilor de la Baia de Fier. Va reveni aici și, între 1951-1955, va inaugura un adevărat șantier-școală al cercetării paleolitice din țară (Al. Gheorghiu și colab., 1954; Nicolăescu-Plopșor și colab., 1957 b; Nicolăescu-Plopșor, 1959). Școala de aici va începe o vastă activitate periegetică: peste 125 de peșteri sunt repertorizate, realizându-se și o primă evaluare a potențialului lor de locuire (Nicolăescu-Plopșor și colab., 1955; Nicolăescu-Plopșor, C. N. Mateescu, 1955). În anul 1954 este realizat primul sondaj în Peștera Cioarei (Boroșteni) și încep săpăturile în Peștera Hoților (Herculane). Sunt redeschise, pe baze sistematice, săpăturile de la Bordul Mare (Nicolăescu-Plopșor și colab, 1955), din peșterile Curată și Spurcată de la Nandru (Nicolăescu-Plopșor și colab, 1957 a), Mare, Mică și Valea Coacăzei (Moeciu) (Nicolăescu-Plopșor, 1959) și Gura Cheii-Râșnov (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu, Pop, 1962).

Într-o proporție covârșitoare, extensiunea musterianului carpatic, așa cum o cunoaștem azi, se datorează acestei perioade. Tot ei îi datorăm nenumărate informații cuantificabile azi și primele interpretări pe baza unei documentații mai bine întocmite. Impactul acestei etape nu s-a rezumat la ameliorarea calitativă a începuturilor, ea instaurând un prim eșafodaj conceptual. Maniera de decapare sub forma sondajului (extins),

ceea ce delimitează exclusiv diacronic-vertical individualitățile stratigrafice, ca și raportarea geocronologică la polul orientativ al glaciațiunii alpine și la scala paleoclimatică franceză, au dezvăluit afinități descriptive care au recomandat „cultural” tehnocomplexele musteriene identificate.

1.3. CĂTRE UN DEMERS INTERDISCIPLINAR. În anul 1973, M. Cârciumaru va relua săpăturile în Peștera Cioarei de la Borošteni, deschizând seria unor decisive reevaluări cronologice. Necesitatea acută a unei scări paleoclimatice regionale va impune realizarea diagramelor polinice în fiecare din peșterile identificate anterior. Condițiile bune și relativ omogene de conservare a depozitului le-au transformat în situri eponime ale diferitelor oscilații climatice würmiene, într-o scară geocronologică ce evidențiază mult mai fin condițiile de mediu ale comunităților musterianului carpatic (Cârciumaru, 1980). Fixarea cronologiei printr-o serie de datări C_{14} (Honea, 1984) a finalizat acest eșafodaj, extrem de util astăzi. Din nefericire, criza generalizată de specialiști nu a permis extinderea cercetărilor într-un spectru interdisciplinar mai larg, care să impună un suport conceptual modern și în celelate direcții obligatorii de studiu al comportamentului omului preistoric. În aceste condiții, volumul de informații rămâne inegal.

2. TEHNOCOMPLEXELE

2.1. PEȘTERA CIOCLOVINA (com. Boșorod, jud. Hunedoara) se află plasată la 650-680 m altitudine și este săpată într-un perete de calcar mezozoic. Este relativ lungă - 435 m - pentru peșterile carpatice locuite. Cercetările lui M. Roska au scos la iveală răzuitoare în formă de „D”, așchii atipice din cuarțit, vârfuri triunghiulare și vârfuri bifaciale musteriene. De asemenea, au fost semnalate două vetre, dintre care una, pe terasa peșterii, însoțită și de piese litice atipice. Distrugerea cvasitotată a sedimentului prin masive exploatări de fosfați, neclaritățile stratigrafice ale vechilor săpături și descrierea incompletă a utilajului împiedică utilizarea eficientă a rezultatelor de aici.

2.2. PEȘTERA CURATĂ (Nandru, com. Peștișu Mic, jud. Hunedoara), plasată la 300 m altitudine, într-un pinten de calcar cristalin, pe dreapta Văii Roatei, are deschiderea spre nord, cu două culoare ce se unesc într-o sală de 17 m x 9 m. Stratigrafia, bulversată de morminte eneolitice și de exploatările de guano, a fost stabilită de colectivul lui Nicolăescu-Plopșor (Nicolăescu-Plopșor și colab., 1957 a). Este situl eponim al Complexului Interstadial Nandru. S-au identificat

aici două nivele musteriene: primul, notat drept musterian II, s-a dovedit contemporan Complexului Interstadial Nandru și este caracterizat de așchii și spărturi atipice din cuarțit, alături de câteva racloare, unele în formă de „D”, și vârfuri, unele cu desprinderi bifaciale. Al doilea nivel este identificat ca începând în stadiul glaciuar anterior Complexului Interstadial Ohaba. Tipologic, racloarele și vârfurile predomină, fiind remarcată și apariția planului de lovire preparat, alături de piese Levallois (Nicolăescu-Plopșor și colab., 1957 a; Păunescu, 1970). Locuirea se prelungește până către sfârșitul Complexului Interstadial Ohaba.

2.3. PEȘTERA SPURCATĂ (Nandru, com. Peștișu Mic, jud. Hunedoara) se află la o altitudine absolută de 305 m și la doar 180 m de Peștera Curată. Are dimensiuni reduse, iar stratigrafia a fost deranjată de exploatarea de fosfați. În 1932, J. Mallasz va descoperi aici un vârf musterian și două piese foliacee. În 1955, Nicolăescu-Plopșor reia săpăturile și identifică un singur nivel de locuire atribuit, datorită apariției altor două piese foliacee din cuarțit, szeletianului. Ansamblul litic e sărac, constând în resturi de debitaj, așchii triunghiulare, așchii lamelare late, racloare și câteva denticulate. Materia primă este reprezentată în proporție de 50% de cuarțit, 40% silex, 10% opal. Tehnocomplexul de aici va fi încadrat în stadiul glaciuar ante-Ohaba (Cârciumaru, 1973) și va fi datat la 30.000+900/-1.500 B. P. (Gr.N. 14622).

2.4. PEȘTERA BORDUL MARE (Ohaba-Ponor, com. Pui, jud. Hunedoara) este săpată în calcare jurasice, la 650 m altitudine absolută, are dimensiuni modeste și vedere spre sud. Primele săpături, cele din 1923, i-au permis lui Roska să stabilească, în secvența de la intrare, o succesiune stratigrafică în linii mari acceptată și mai târziu. Sunt identificate 4 nivele musteriene, situație confirmată și la reluarea săpăturilor, în anii '50. Peștera cunoaște, în fapt, două mari etape de locuire. Musterianul I-II documentează o locuire inaugurată către finalul Complexului de încălzire Borosteni și continuată până în a doua parte a fazei Nandru I. Utilajul litic, preponderent realizat din cuarțit, cuprinde așchii, o piesă prelucrată bifacial, un vârf din silex, resturi de debitaj. A doua locuire, musterianul III-IV, este contemporană Complexului Interstadial Ohaba și începe în stadiul glaciuar anterior acestuia. Procentul de roci silicioase se mărește, deci tipologia se nuanțează: racloare, vârfuri uni- și bifaciale, gratoare, piese denticulate, lame și așchii trunchiate. Apar așchii triunghiulare, uneori retușate dicontinuu, direct, invers sau altern, marginal și mărunț. Lamele sunt în general late și cu talon bine definit. Tendința de căutare a unor suporturi laminare

pare a caracteriza finalul acestei locuiri (Nicolăescu-Plopșor și colab., 1955; Nicolăescu-Plopșor și colab., 1957 b). Săpăturile vechi au scos la iveală și unelte din os, lucrate într-o tehnică similară pietrei (Jungbert, 1982).

2.5. PEȘTERA MUIERILOR (Baia de Fier, jud. Gorj) este plasată într-un masiv calcaros, pe partea dreaptă a râului Galbenul și are dimensiuni mari. Săpăturile s-au desfășurat între 1951-1955. Se vorbește de existența a două nivele musteriene. Primul, concentrat la 2,20-2,40 m adâncime, este asociat unei faune de urs și rinocer și nu este despărțit de steril față de nivelul cu artefacte de tip Paleolitic superior. Un al doilea „nivel” musterian, cu vestigii prezente intermitent până la adâncimea de 1 m (în galeria M) și 1,50 m (în galeria S), remarcă tipologic aceleași caracteristici: resturi de debitaj din cuarțit, rar din silex sau gresie, așchii și lame late și groase, retușate oblic sau mărunț, câteva racloare și vârfuri, un toporaș bifacial, o lamă retușată cu talon fațetat, câteva denticulate (Nicolăescu-Plopșor, 1953; Nicolăescu-Plopșor și colab. 1957 b).

2.6. PEȘTERA CIOAREI (Boroșteni, com. Peștișani, jud. Gorj) este săpată într-un pinten de calcar de vârstă baremian-apțiană, la 350 m altitudine absolută, cu dimensiuni relativ modeste (85 m²). Orientarea galeriei este aproximativ NE-SV. Secvența stratigrafică este amplă, inaugurată fiind de Complexul de încălzire Boroșteni. Ocupația musteriană este relativ bogată, oferind cel mai numeros set litic al peșterilor carpatice (peste 500 de piese). Ea se eșalonează pe durata Complexului de încălzire Boroșteni și a Complexului Interstadial Nandru, cu o concentrare deosebită în stratele E, G-H și J. Studiile tehnolo-tipologice au permis conturarea unui profil clar acestui tehnocomplex. Astfel, materia primă, de proveniență exclusiv locală, este exploatată diferențiat. Este utilizat debitajul multidirecțional, pe cuarțitul dominant și cu granulație grosieră, cel discoid, centripet sau Levallois (aplicat rar, pe roci magmatice). Este frecvent de asemenea debitajul în tehnica zisă „pontiniană”, obținându-se suporturi „à dos naturel”, transformate în racloare sau cuțite. Tipologic, racloarele predomină și sunt simple, convexe sau drepte, laterale sau transversale, foarte rar convergente. Vârfurile musteriene sunt rare, nu apare nici o bifacială și sunt remarcate câteva piese denticulate. Retușa este în general scurtă și marginală, rar „écaillouse”, excepțional scalariformă, în timp ce cea de tip Quina lipsește (Cârciumaru, Ulrix-Closset, 1996).

2.7. PEȘTERA HOȚILOR (Băile Herculane, jud. Caraș-Severin) se află pe dreapta Văii Cernei, la 257 m altitudine absolută și este compusă din trei galerii, legate printr-un coridor. Galeria cea mai

mare (20 m x 8 m) se termină printr-o rotondă cu un diametru de 14 m. S-au efectuat săpături în anii 1954-1955 și 1956-1972, rezultatele finale fiind publicate de Florea Mogoșanu (Mogoșanu, 1978). Ansamblul litic, atribuit de el „paleoliticului cuartitic”, aparține unui depozit fin, loessoidal, încadrat stadiului glaciatic ante-Ohaba (Terzea, 1971; Cârțiumaru, 1974), cuprinde 108 piese, exclusiv din cuarțit, dintre care 25 se înscriu în forme oarecum tipice. Sunt exemplificate trei vârfuri late, neretușate, două racloare retușate scalariform ventral, ambele categorii conservând un talon cortical lat; trei așchii lamelare late sunt retușate altern; apar și acele segmente „tranches des citrus”, ca și alte așchii cu talon cortical, retușate, excepțional denticulate; cele două nuclee descoperite conservă o formă prismatic-piramidală. Sunt menționate și cinci gratoare atipice, retușate abrupt.

2.8. PEȘTERA GURA CHEII (Râșnov, jud. Brașov) este plasată la 750 m altitudine, în calcare jurasice, și are dimensiuni modeste (14 m x 2,80 m). Intrarea este orientată S-SV. În 1959, C.S. Nicolăescu-Plopșor realizează o secțiune longitudinală amplă (24 m²). Stratigrafia este publicată în 1962, fiind identificat un singur nivel musterian, în a doua unitate stratigrafică, de la patul peșterii. Între 1983 – 1985, Al. Păunescu reia săpăturile, nuanțând stratigrafia și semnalând două locuri musteriene: nivelul I, plasat într-o altă unitate stratigrafică, surprinsă ca o lentilă și un al doilea, corespunzând probabil celui identificat inițial de C. S. Nicolăescu-Plopșor, cuprinzând două nivele de vetre (Păunescu, 1991). Primul orizont cuprinde doar 7 piese, din cuarțit și silex (așchii simple și resturi de debitaj). Cel de-al doilea este mai bogat (35 de piese) și remarcă o intensitate ridicată de transformare a suporturilor în utilaje. Materia primă o constituie cuarțitul, rar gresia sau silexul. Apar așchii simple, așchii Levallois neretușate sau „tranches des citrus”, 5 racloare (două pe suporturi Levallois), un vârf Levallois retușat, un gratoar atipic, 4 *encoche*s (două pe suport Levallois), 5 denticulate și resturi de debitaj. Datările încadrează locuirea între 33.300 ± 900 B.P. (GrN 13009) și 28.900 + 2400 – 1800 B.P. (GrN 14620), ceea ce confirmă încadrarea în Complexul Interstadial Ohaba, realizată anterior (Cârțiumaru, Glăvan, 1975).

2.9. PEȘTERA MARE (com. Moeciu, jud. Brașov) se află plasată la 1050 m altitudine, este orientată spre E și este foarte spațioasă. Este săpată prima dată în 1957, pe o suprafață de 2 m x 22 m. S-au delimitat 5 unități stratigrafice, utilajul musterian suprapunând chiar patul peșterii și continuând în prima unitate, integrată Würmului I-II. În prima campanie sunt semnalate așchii atipice din cuarțit, un racloar și

câteva vârfuri din silex și gresie silicioasă. Așchiile par să demonstreze un uzaj intensiv. În a doua campanie se vor decapa 32 m², tehnocomplexul completându-se cu un mic vârf fragmentar din cuarțit, un fragment de nucleu, 6 așchii lamelare (două din cuarțit), 17 așchii obișnuite (3 folosite ca racloare). Fauna cuprinde carnivore și un singur caz de *Capra ibex*. Stratul a fost datat la 38.700 ± 850 B.P. (Păunescu, 1991).

2.10. ALTE SEMNALĂRI. Peșterile care au livrat utilaj atribuit paleoliticului mijlociu nu se rezumă la cele prezentate aici. Din păcate, celelalte semnalări constituie rezultatele unor mici sondaje, cele câteva unelte descoperite putând cel mult delimita arealul de extensiune al fenomenului (fig. 1). Astfel, amintim peșterile Climente I și Livadița din defileul Dunării (Boroneanț, 1979), Peștera Valea Coacăzii din Țara Bârsei, alături de câteva descoperiri ale lui M. Roska în Țara Hațegului.

2.11. OBSERVAȚII. Așa cum s-a putut constata, marea majoritate a siturilor prezentate mai sus au fost identificate și studiate în perioadele de început ale cercetării paleolitice românești, rezultatele fiind dificil de utilizat astăzi. Astfel, cu câteva excepții, studiile tehnologicale lipsesc, și aceasta în condițiile unor ansambluri mici, realizate într-o materie primă mediocră și greu de analizat statistic. În plus, săpătura de tip sondaj a dus la absența unor mărturii contextuale, iar colecțiile faunistice sunt lipsite de studii tafonomice, fapt pentru care, în economia lucrării am ignorat deliberat aspectul paleontologic. În ciuda acestor notabile dezavantaje, sau poate tocmai datorită lor, complexe provenind din peșterile carpatice s-au constituit, în general, într-un corpus omogen, caracteristic și distinct, în condițiile în care analogiile tehnologicale au sugerat permanent utilizarea unor termeni subînțelese culturali, în întreaga literatură (Gabori, 1976; Mogoșanu, 1978; Cărciumaru 1996). Fiecare demers, axat fie pe caracteristicile tehnice, fie pe coercițiile specifice ale materiei prime, sau pe trăsăturile combinate ale tehnicii și cronologiei, a considerat complexe peșterilor carpatice ca pe o unitate tehnică, în care până și dihotomia tradiție-funcționalitate s-a estompat, ajutată de mediocritatea, în fața manualelor de tipologie, a acestor ansambluri.

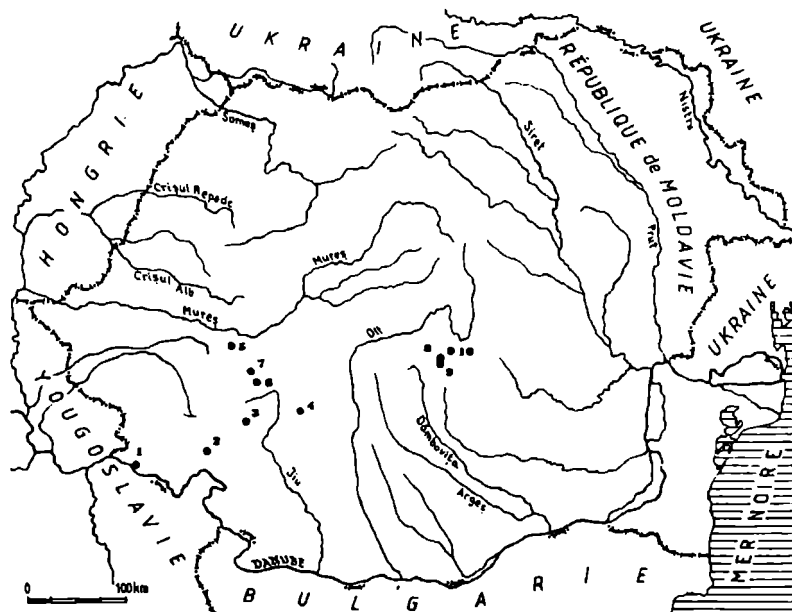

Fig. 1. Harta repartiției grotelor cu utilaj atribuit Paleoliticului mijlociu:
 1. Peștera Livadița; 2. Peștera Hoților; 3. Peștera Cioarei; 4. Peștera Muierilor; 5. Peșterile Curată și Spurcată; 6. Peștera Bordul Mare; 7. Peștera Cioclovina; 8. Peștera Mare; 9. Peștera Valea Coacăzei; 10. Peștera Gura Cheii.

3. MUSTERIANUL CARPATIC – O UNITATE TAXONOMICĂ?

Fără a ne propune o reevaluare, care ar necesita, într-un demers riguros, clarificarea cvasitotală a aspectelor adaptative impuse de tehnocomplexele carpatice, considerăm posibile câteva observații, al căror caracter teoretic sperăm să fie eliminat de studiile viitoare.

3.1. CRONOLOGIA TEHNOCOMPLEXELOR CARPATICE.

În linii generale, cronologia se subsumă limitelor uzuale ale complexului musterian european. Conform schemei paleoclimatice regionale și datărilor ce o însoțesc (fig. 2) vom constata o delimitare a două mari etape de ocupare a peșterilor carpatice. Prima cuprinde nivelele musterian I și II de la Ohaba-Ponor, locuirea din Peștera Cioarei, stratul inferior de la Peștera Curată și, ipotetic, nivelele inferioare de la Peștera Muierilor, Gura Cheii și locuirea din Peștera Mare. Ele sunt caracteristice în special Complexului Interstadial Nandru, deși în cazul Peșterii Cioarei și al Peșterii Bordul Mare e

posibilă semnalarea unui mustertian interglaciariar, iar utilizarea unor metode alternative de datare o poate proba (Cârciumaru, 1980; 1996).

O a doua etapă unifică *grosso modo* mustertianul III-IV de la Ohaba-Ponor, nivelele superioare de la Peștera Curată, Peștera Muierilor și Gura Cheii-Râșnov și nivelele unice de la Peștera Hoților și Nandru-Peștera Spurcată. Toate aceste locuiri datează cel mai timpuriu din stadiul glaciariar anterior Complexului Interstadial Ohaba, deci sunt ulterioare cifrei de 35.000 de ani. Aceste aspecte ne permit două observații:

- omogenitatea diacronică a tehnocomplexelor poate fi pusă în discuție, legăturile de tip filetic între artizanii celor două nivele fiind cel mult ipotetice;

- constatăm un fenomen de retardare a nivelului de locuiri secunde, dincolo de limitele clasice ale mustertianului european.

3.2. TEHNICA ANSAMBLURILOR CARPATICE.

3.2.1. *IMPACTUL MATERIEI PRIME.* În anul 1978, Florea Mogoșanu extrapola, prin definiția de „paleolitic cuarțitic”, cazul ansamblului de la Peștera Hoților asupra tuturor ansamblurilor carpatice. Într-o măsură mai puțin decisivă, dar constantă, toți autorii vor releva impactul cuarțitului în morfologia pieselor litice din peșterile noastre. Este firesc ca materia primă să acționeze ca o constrângere logistică (Otte, 1991), faptul devenind evident în cazul peșterilor, alese în general pentru alte rațiuni decât prezența materiei prime de calitate (vezi „fenomenul belgian”). Inerția și stabilitatea comportamentului mustertian în aprovizionarea cu materie primă explică măsura notabilă în care proprietățile mecanice și volumetrice ale rocilor, provenite dintr-un raion restrâns, disimulează tradiția, „stilul” și anagramează funcționalitatea – și așa slab reflectată în tipuri specifice (Scelinski, 1993 și alții). În aceste condiții, pot fi desprinde câteva aspecte:

- nomenclatura de „paleolitic cuarțitic” – presupunând că ar avea un temei în realitatea tehnocomplexelor – nu poate delimita arealul geografic și cronologic al unor comunități al căror „stil” ar fi prelucrarea cuarțitului, ci remarcă doar ocurența unui comportament, cu note în general comune, și ale cărui similitudini pot fi fortuite;

- preponderența reală a cuarțitului nu poate fi explicația unică a omogenității inter-situri, întrucât această materie primă permite oricum tradiții disjuncte, ce respectă diferite criterii stilistice; ca argument, pot fi amintite situri ca Erd (Gabori-Csank, 1968), Mauran (Farizy, David, Jaubert, 1994), Mas-Viel (Turq, Geneste, Jaubert, Lenoire, Meignen,

1990), Rhörshain (Hahn, 1996), sau diferite colecții de suprafață, cum ar fi cele din Lorena (Janot, 1981);

- cu excepția ansamblului de la Peștera Hoților, realizat exclusiv din cuarțit, toate celelalte atestă prezența unor procente diferite din alte roci locale, prelucrate variabil.

3.2.2. *MUSTERIANUL CARPATIC ȘI CHARENTIANUL FRANCEZ*. Aspectul „charentoid” al industriilor carpatice pare a nu fi stârnit suspiciuni, deși fiecare autor remarcă o diferențiere sesizabilă a modelului carpatic față de cel Quina francez (Gabori-Csank, 1968; Gabori, 1976; Mogoșanu, 1978; Cârțumaru, 1996). Metamorfoza suferită de conceptul inițial al musterianului de tip Quina constituie însă un model de percepție elastică a comportamentului adaptativ musterian, deși definiția și-a pierdut „consistența” culturală. Studiile asupra acestui facies s-au suprapus și au conturat o imagine mult îmbogățită, față de definirea inițială, cea culturală (Bordes, 1953). Interpretat funcțional (Binford, 1966), tehnic (Turq, 1989), diacronic evolutiv (Mellars, 1990), din punct de vedere al intensității utilizării specifice a utilajului (Dibble, 1988), sau al aprovizionării cu materie primă (Geneste, 1989), musterianul de tip Quina și-a lărgit în același timp aria de extensiune inițială printr-o serie de faciesuri regionale, ansamblul oferind în final o imagine policentrică, care prevalează asupra oricărei tradiții transmise istoric (Rolland, 1990; Otte, 1990). Semnificația unor afinități rămâne strict limitată, charentianul de tip Quina fiind, în fond, perceput ca un comportament în care „coincidența e recurentă, dar nu e legată de o tradiție oarecare” (Otte, 1990). Deși similitudinile, ca și diferențierile, impun o raportare la amploarea și nuanțele acestui comportament, ne vom rezuma deliberat la punctul de vedere tehnic, ceea ce ne permite câteva observații:

- tehnocomplexele carpatice nu atestă prezența retușei de tip Quina altfel decât accidental; acest fapt ni se pare decisiv în a sublinia existența unor alte criterii pentru alegerea suportului – impuse sau alese – știută fiind complementaritatea suport-retușă specifică în ansamblurile Quina franceze (Turq, 1989) sau pontiniene;

- segmentele *à dos naturel* sunt realizate exclusiv din cuarțit, ceea ce sugerează o constrângere datorată rocii; rocile magmatice și metamorfice au fost exploatate pe baza altor strategii de reducere a nucleului; remarcând, în cazul aquitan, exploatarea exclusivă a galeților din silex (Turq, 1989), constatăm o altă percepție a exploatării - diferențiată - a materiei prime.

3.2.3. *O FIZIONOMIE TEHNICĂ PROPRIE*. Câteva observații preliminare asupra tehnocomplexelor mai bine studiate și cu un volum cât mai relevant, permit decelarea câtorva caracteristici:

- strategiile de reducere a nucleului sunt variabile, în aparență în funcție de materia primă; în afara strategiilor specifice de obținere a suporturilor *à dos naturel*, este remarcat debitajul centripet, discoid, *croisé*, Levallois (pe roci magmatice sau cuarțit fin);
- obținerea unui suport-tip este dificilă față de canoanele riguroase ale musterianului de tip Quina; aspectul nediferențiat și aleatoriu denotă însă și suficiența acestui suport nepretențios;
- retușarea este marginală, discontinuă și simplă, demonstrând o intensitate redusă de utilizare; dacă obținerea unui nou suport era preferabilă ascuțirii celui inițial, faptul nu rămâne lipsit de consecințe pentru volumul ansamblului;
- absența generală a nucleilor din ansambluri indică un transport al suporturilor în faza finală a lanțului operatoriu: toate suporturile au reprezentat virtual utilaje?
- formele denticulate și *encoche*s par caracteristice unei materii prime mediocre (Jaubert, 1997);
- formele bifaciale sunt rare: sunt fie derivații modeste ale tipurilor „chopping”, frecvente în ansamblurile bogate în cuarțit, fie, probabil, importuri (foliaceele de la Nandru-Spurcată);
- clasa tipologică cea mai importantă o reprezintă racloarele, în general laterale, drepte sau convexe, rar concave, uneori transversale; cu toate acestea, așchiile retușate sumar sunt cele mai numeroase;
- vârfurile sunt caracterizate de desprinderi largi, au aspect grosier și demonstrează foarte rar retușă de uzură laterală.

3.3. MEDIUL, HABITATUL ȘI SUZISTENȚA. Sistemul de plasare topografică este evident asemănător: peșterile sunt în general mici, complet fosile, lipsite de curenți și accesibile. Altitudinea absolută nu evidențiază prin ea însăși contextul local, marea majoritate fiind, semnificativ, plasate pe văi de legătură între unități geomorfologice diferite, la altitudine relativă mică, dar cu o largă vizibilitate asupra zonelor înconjurătoare. Alt numitor comun îl constituie, cu excepția vetrelor simple, a unor modificări identificabile ale contextului oferit dat de acest adăpost. Dacă acest lucru nu se datorează cercetării defectuoase, efemeritatea locuirilor poate fi susținută din acest punct de vedere.

Sucesiunea oscilațiilor climatice, ținând cont de foarte relativa contemporaneitate a lucrurilor, demonstrează că nici un criteriu climatic nu a fost responsabil de ocuparea peșterilor, fapt susținut și de spectrele

faunistice, care sugerează o adaptare la resursele locale, lipsită de o specializare evidentă (Anghelinu, 1997). În plus, prezența constantă a carnivorelor presupune, mai probabil, o alternanță cu locuirea umană. Așa cum nu există o faună charentiană (Pathou-Mathis, 1990, Guadelli, 1990), nici pentru musterianul carpatic nu se poate aplica o rezoluție categorică, cel puțin în stadiul actual al informației.

4. CONCLUZII

Reluarea problematicei musterianului carpatic s-a făcut fără pretenții de exhaustivitate, alte câteva aspecte – cel al antropologiei și al dovezilor unui comportament simbolic, de exemplu – putând ajuta la delimitarea unui specific real, încadrat însă marilor convergențe adaptative constatate în musterianul european. Puținele observații făcute, pretabile și ele interpretărilor, se bazează pe seturi de date categoric inegale. Considerăm totuși că pot fi subliniate câteva aspecte:

- peșterile carpatice cunosc două mari etape de populare, atribuite ambele paleoliticului mijlociu, dar a căror legătură filetică rămâne a fi demonstrată, însăși abordarea lor ca un ansamblu fiind prezumtivă;

- întregul ansamblu pare caracterizat de locuiri de scurtă durată, repetate probabil în scopul unor activități specifice; recurența criteriilor sugerează chiar o strategie localizată și precisă de exploatare a resurselor mediului, în care diversificarea biotică pe verticală poate să fi jucat un rol important;

- deși comunitățile se adaptează unor parametri climatici și de biotop diferențiați – sincron și diacronic – printr-un arsenal litic în aparență omogen, delimitarea unui facies specific, perceput în sens etno-cultural este prematură, deși ipoteza unei tradiții culturale nu poate fi exclusă;

- fizionomia unei astfel de tradiții, având în vedere instabilitatea rezidențială a epocii, poate fi identificată și în afara arealului acestor locuiri, punctuale, autonome, dar nu independente, însă aceasta rămâne misiunea cercetărilor viitoare.

BIBLIOGRAFIE

ANGHELINU, M., 1997, *Paleoliticul mijlociu din peșterile Carpaților Meridionali*, teză de licență la Facultatea de Istorie – Arheologie, Universitatea „Valahia”, Târgoviște.

- BINFORD, L., 1966, *A Preliminary Analysis of Functional Variability in The Mousterian of Levallois Facies*, în *American Antiquity*, 68, p. 238-295.
- BORDES, F., 1953, *Essai de classification des industries moustériennes*, în *L'Anthropologie*, 50, 457-466.
- BORONEANȚ, V., 1979, *Descoperiri arheologice în unele peșteri din Defileul Dunării*, în *Speologia - Grupul de cercetări complexe "Portile de Fier"*, București, p. 140-185.
- CÂRCIUMARU, M., 1973, *Câteva aspecte privind oscilațiile climatului din pleistocenul superior în sud-vestul Transilvaniei*, în *SCIIVA*, 24, 2, p.179-201.
- CÂRCIUMARU, M., 1974, *Condițiile climatice din timpul sedimentării depozitelor pleistocene din Peștera Hoților de la Băile Herculane*, în *SCIIVA*, 25, 3, p. 351-356.
- CÂRCIUMARU, M., 1980, *Mediul geografic în Pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București.
- CÂRCIUMARU, M., 1996, *Le Paléolithique en Roumanie*, manuscris sub tipar.
- CÂRCIUMARU, M., ULRICH-CLOSSET, M., 1996, *Paléoenvironnement et adaptation culturelle des néandertaliens de la grotte Cioarei à Boroșteni (Roumanie)*, în *Nature et Culture*, ERAUL, 68, p.143-160.
- CÂRCIUMARU, M., GLĂVAN, V., 1975, *Analiza polinică și granulometrică a sedimentelor din Peștera Gura-Cheii (Râșnov)*, în *SCIIVA*, 26, 1, p. 9-15.
- DIBBLE, H., 1988, *The Interpretation of Middle Paleolithic Scraper Reduction Patterns*, în *L'Homme de Néanderthal*, vol.4, *La Technique*, Liège, p. 49 - 58.
- FARIZY, C., DAVID, F., JAUBERT, J., 1994, *Hommes et bisons du Paléolithique moyen à Muraud (Haute-Garonne)*, XXXe supplément à *Gallia Préhistoire*, CNRS Editions.
- GABORI, M., 1976, *La civilisation du Paléolithique Moyen entre les Alpes et l'Oural*, Budapest.
- GABORI-CSANK, V., 1968, *La station du Paléolithique moyen d'Erd-Hongrie*, Maison d'édition de l'Académie des sciences de Hongrie, Budapest.
- GENESTE, J. M., 1989, *Economie des ressources lithiques dans le Moustérien du Sud-Ouest de la France*, în *L'homme de Neandertal*, vol. 6, *La Subsistance*, ERAUL, 33, p. 75-98.

- GHEORGHIU, AL. și colab., 1954, *Raport preliminar asupra cercetărilor de paleontologie umană de la Baia de Fier (reg. Craiova) din 1971*, în *Probleme de Antropologie*, vol.1, p. 73-86.
- GUADELLI, J. L., 1990, *Le milieu animal et les moustériens "charentiens" dans le quart sud-ouest de l'Europe*, în *Les Moustériens Charentiens*, Coll. Brive-Chappelle-aux-Saints, résumés, p. 31.
- HAHN, J., 1996, *La technologie des pointes bifaciales de Rorshain et leur relation avec L'Allemagne de Sud*, în *Feuilles de pierre*, ERAUL, 42.
- HONEA, K., 1984, *Chronometry of the Romanian Middle and Upper Paleolithic: Implications of The Current Radiocarbon Dating Results*, în *Dacia*, N.S., XXVIII, 1-2, p. 12-39.
- JANOT, A., 1981, *Essai de chronologie des industries paléolithiques à quartzites de la région sud de Nancy (Meurth – et – Moselle)*, în *BSPF*, 78, 10-12.
- JAUBERT, J., 1997, *L'utilisation du quartz au Paléolithique inférieur et moyen*, în *Préhistoire Anthropologie Méditerranéennes*, tome 6, p. 239-258.
- JUNGBERT, B., 1982, *Repertoriul localităților cu decoperiri paleolitice din Transilvania (III)*, în *ActaMN*, XIX, p. 543-553.
- MELLARS, P., 1990, *L'évolution technique et typologique des industries charentiennes*, în *Les Moustériens Charentiens*, Coll. Brive-Chappelle-aux-Saints, résumés, p. 77.
- MOGOȘANU, FL., 1978, *Paleoliticul din Banat*, București.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., 1953, *Date preliminare asupra rezultatelor paleoantropologice de la Peștera Muierilor, Baia de Fier*, în *SCIV*, 4, 1-2, p. 195-207.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., 1956, *Rezultatele principale ale cercetărilor paleolitice în ultimii patru ani în R.P.R.*, în *SCIV*, 7, 1-2, p. 7-39.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., 1957, *Le Paléolithique dans la République Populaire Roumaine à la lumière des dernières recherches*, în *Dacia*, N.S., I, p. 41-60.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., 1959, *Săpăturile de la Peștera*, în *Materiale*, VI, p. 25-29.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S. și colab., 1955, *Șantierul arheologic Cerna- Olt*, în *SCIV*, 6, 1-2, p. 129-149.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S. și colab., 1957 a, *Șantierul arheologic Nandru*, în *Materiale*, III, p. 29-40.

- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S. și colab., 1957 b, *Șantierul arheologic Ohaba-Ponor*, în *Materiale*, III, p. 41-49.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S. și colab., 1961, *Cercetări paleolitice în peșterile din Tara Bârsei*, în *Materiale*, VII, p. 15-19.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., MATEESCU, C. N., 1955, *Șantierul arheologic Cerna-Olt*, în *SCIV*, 6, 3-4, p. 391-409.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., PĂUNESCU, AL., 1959, *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956*, în *Materiale*, V, p. 22-29.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., PĂUNESCU, AL., POP, I., 1962, *Săpăturile din peștera Gura Cheii-Râșnov*, în *Materiale*, VIII, p. 113-118.
- OTTE, M., 1990, *L'illusion charentienne*, în *Les Moustériens Charentiens*, Coll. Brive-Chappelle-aux-Saints, résumés.
- OTTE, M., 1991, *Evolution in the Relationship between Raw Materials and Cultural Tradition in the European Palaeolithic*, în *Raw Material Economies Among Prehistoric Hunter-Gatherers*, Univ. of Kansas Publications in Anthropology, 19, Lawrence Ks.
- OTTE, M., KEELEY, L. H., 1990, *The Impact of Regionalism in Palaeolithic Studies*, în *Current Anthropology*, vol. 31, p. 577-582.
- PĂUNESCU, AL., 1970, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București.
- PĂUNESCU, AL., 1991, *Paleoliticul din peștera Gura Cheii-Râșnov și unele considerații privind cronologia locuirilor paleolitice din sud-estul Transilvaniei*, în *SCIVA*, 42, 1-2, p. 5-20.
- PATOU-MATHIS, M., 1990, *L'approvisionnement en aliments carnés chez les moustériens charentiens*, în *Les Moustériens Charentiens*, Coll. Brive-Chappelle-aux-Saints, résumés, p. 34-35.
- PIGEOT, N., 1991, *Réflexions sur l'histoire technique de l'homme: de l'évolution cognitive à l'évolution culturelle*, în *Paléo*, 3.
- ROLLAND, N., 1990, *Middle Palaeolithic Socio-Economic Formations in Western Eurasia: an Exploratory Survey*, în *The Emergence of Modern Humans*, Edinburgh Univ. Press, p. 347-388.
- ROSKA, M., 1923, *Săpăturile din peștera de la Cioclovina*, în *Publicațiile Comisiunii monumentelor Istorice*, II, Cluj, p. 27-55.

- ROSKA, M., 1925, *Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925*, în *Dacia*, II, p. 404-409.
- ROSKA, M., 1929, *Recherches nouvelles sur le Solutrén de Transylvanie*, în *Buletinul Societății de Științe Cluj*, IV, p. 85-86.
- SCELINSKI, V. E., 1993, *Outils pour travailler le bois et l'os au Paléolithique inférieur et moyen de la Plaine Russe et du Caucase*, în *Traces et fonction: les gestes retrouvés*, ERAUL, 50, p. 309-315.
- TERZEA, E., 1971, *Les micromammifères quaternaires de deux grottes des Carpates Roumaines*, în *Travaux de l'Inst. Spéol. "Emile Racovitza"*, X, p. 279-300.
- TURQ, A., 1989, *Approche technologique et économique du faciès Moustérien de type Quina: étude préliminaire*, în *BSPF*, 86, 8, p.244-256.
- TURQ, A., GENESTE, J. M., JAUBERT, J., LENOIRE, M., MEIGNEN, N., 1990, *Les moustériens charentiens du sud-ouest et du Languedoc oriental: approche technologique et variabilité géographique*, în *Les Moustériens Charentiens*, Coll. Brive-Chappelle-aux-Saints, résumés, p. 53-64.

H O L O C E N				Vârsta B.C.	
TARDIGLACIAR	FAZA PINULUI	EPISODUL PINETELOR CU PUȚIN MOLID			
		EPISODUL PINETELOR CU MULT MOLID = OSC. CLIMATICĂ ERBICENI B			
		EPISODUL MESTEACĂN ȘI PINETE ARIDE NOI			
		EPISODUL PIN-MOLID = OSC. CLIMATICĂ ERBICENI A		11360±60 12600±120	
		EPISODUL PINETELOR ARIDE VECHI		OSCILAȚIA CLIMATICĂ MITOC II	
	OSCILAȚIA CLIMATICĂ ROMĂNEȘTI				
OSCILAȚIA CLIMATICĂ			HERCULANE II		
STADIU GLACIAR				22.160±90	
OSCILAȚIA CLIMATICĂ MITOC I					
COMPLEXUL INTERSTADIAL OHABA	OSCILAȚIA CLIMATICĂ HERCULANE I			23.450+2000 -1450 24.100±1300 25.900±120 28.780±290	
	OSCILAȚIA CLIMATICĂ OHABA B				
	OSCILAȚIA CLIMATICĂ OHABA A			30.450±300 33.300±900	
	STADIU GLACIAR				
	COMPLEXUL INTERSTADIAL NANDRU	OSCILAȚIA CLIMATICĂ NANDRU B	FAZA NANDRU 4	b	40.200+1100 -1000
			a		
FAZA NANDRU 3				44.800+1300 -1100	
PEISAJ DE "STEPĂ - TUNDRĂ"					
OSCILAȚIA CLIMATICĂ NANDRU A		FAZA NANDRU 2			
		FAZA NANDRU 1			
STADIU GLACIAR					
COMPLEXUL DE ÎNCĂLZIRE BOROSTENI					

Fig. 2. Scara paleoclimatică a pleistocenului superior din România (după M. Cărciumaru, 1996).

OBSERVATIONS CONCERNANT LE MOUSTERIEN CARPATIQUE

RESUME

Tout en fructifiant les démarches explicatives récentes, l'auteur reprend, sans prétentions d'exhaustivité, la problématique du moustérien carpatique.

Bien que les informations existentes soient inégales, on peut souligner quelques aspects concernant la problématique traitée:

- les grottes carpatiques connaissent deux grandes étapes de population, toutes les deux étant attribuées au Paléolithique Moyen, mais dont la lignée filétique reste encore à démontrer, leur abord même en tant qu'ensemble n'étant que présomptif;
- tout l'ensemble semble être caractérisé par des habitations de courte durée, répétées probablement pour les activités pratiquées;
- bien que les communautés s'adaptent à des paramètres climatiques et de biotope différenciés - synchronique et diachronique - par un arsenal lithique apparemment homogène, la délimitation d'un faciès spécifique, perçu en sens ethno-culturel, est prématurée, quoique l'hypothèse d'une tradition culturelle ne puisse être ignorée.

(Traduit par *Coralia-Alexandra Costas*)

LEGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Carte de la répartition des grottes à outillage attribué au Paléolithique moyen. 1. La Grotte Livadița; 2. La Grotte Hotilor; 3. La Grotte Cioarei; 4. La Grotte Muierilor; 5. La Grotte Curatã et Spurcatã; 6. La Grotte Bordul Mare; 7. La Grotte Cioclovina; 8. La Grotte Mare; 9. La Grotte Valea Coacãzei; 10. La Grotte Gura Cheiei.

Fig. 2. Echelle paléoclimatique du Pléistocène supérieur de Roumanie (d'après M. Cârciumar, 1996).